

МОВНЕ ВТІЛЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Терещенко К. В.

(Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка)

Науковий керівник – канд. філол. наук, доцент Багацька О. В.

Мовне втілення концептуальної картини світу і мовні засоби вираження знань про неї доцільно розглядати як мовну картину світу. Ці картини світу є лише відображенням у взаємопов'язаних формах – формі пізнавальної діяльності й формі мови – об'єктивної дійсності [1, 37].

На сьогоднішній день проблемами дослідження феномену, який дістав назву "мовна картина світу" займається такий мовознавчий напрям, як когнітивна лінгвістика. На відміну від попередників, які розглядали відношення мови та її взаємодії з іншими мовами, мови і її зв'язку з різними етапами свого власного розвитку, мови і людини, мови і її внутрішньої структури, мови і суспільства, представники даного напрямку здійснюють аналіз мови крізь призму мовної картини світу, що дозволяє поєднати ці відношення в системі "людина – світ – мова".

У сучасній лінгвістиці питання сутності мовної картини світу розв'язується по-різному: від максимального зближення мовної картини світу і концептуальної картини світу до визнання різного ступеня своєрідності відображення світу в кожній мові.

У мові знаходять своє вираження, поєднуючись, але не покриваючи одне одного, семантичні ознаки чотирьох різних сутностей: а) семантична значеннєвість одиниць власне мовної системи; б) категорії предметного світу, своєрідно відображені в категоріях і одиницях мови; в) мисленнєві категорії, притаманні логіці й психології людського пізнання; г) прагматичні фактори комунікативного призначення мови. Проте не можна отожднювати логічні і психологічні категорії та їх місце в структурі мовної картини світу, так як вони пов'язані з двома різними картинами світу, що є основою мовної картини, – логічною, що своєрідно відбивається безпосередньо в мовних одиницях, і домовною (превербальною) – у ній містяться елементи образного мислення, в надрах якого лежать індивідуальні й соціальні особливості "бачення" світу.

Мовна картина світу розвивається, відбиваючи зміни в пізнанні світу: зміни в домовній картині світу відбиваються в концептуальній картині і неминуче призводять до відповідних змін у мовній картині світу. Отже, саме у мовній картині світу виявляється своєрідність концептуальної картини світу у різних народів.

Концептуальна картина світу, в свою чергу, є підґрунтям мовної картини, однак концептуальна картина світу універсальніша і є спільною для народів з однаковим рівнем знань про світ, у той час як мова відображає досвід кожного народу і виявляє не тільки спільні знання, а й своєрідність бачення світу. Мовна картина світу тлумачиться як сукупність уявлень людини про реальний світ, що закріплена в системі значень даної мови, у її лексико-семантичній підсистемі, у структурі енциклопедичних, тлумачних словників, у незліченних мовленнєвих ситуаціях, текстах різних видів, типів, жанрів, нарешті, в індивідуальному спілкуванні [2, 87-88].

Слід наголосити на тому, що і концептуальну, і мовну картину світу можна сприймати як загальнолюдський універсум і як національне мовне явище. Здебільшого у полі зору перебувають мовні одиниці, що виражають традиційні чи ідіостильовані концептуальні зв'язки національномовної картини світу, об'єктивно чи суб'єктивно змодельованої, фрагментарної чи цілісної, в авторському її вираженні чи загальномовному. Якщо погодитися з тим, що реальний світ відбито передусім у мові, то його образ, модель (як концептуальна, так і мовна, тобто сам світ і його відображення в мові), на думку Кочергана М. П., є чимось єдиним [3, 17].

Обидві картини світу (концептуальна та мовна) взаємопов'язані, хоча і мають певні відмінності. Концептуальна картина світу передає інформацію у поняттях через сенсорно-моторний, символний, логічний етапи сприйняття. У мовній картині світу суттєвим є знання, закріплене за словами, словосполученнями, реченнями, текстами конкретних мов. Мова формує предметні уявлення про довкілля, допомагає людині об'єктивувати предметний світ, а мовна картина світу – це спосіб відбиття реальності у свідомості людини, сприйняття реальності крізь призму мовних, культурно-національних особливостей та інтерпретацію навколишнього світу за загальнолюдськими концептуально-структурними і національними ствердженнями. Концептуальна та мовна картини світу – це модель реального (референтно) існуючого Універсуму, який формується на мисленнєвому (поняттєвому, концептуальному) рівні і є відображенням у мовному (вербальному) просторі людського досвіду. Термін "картина світу", як показали дослідження трактують як опис побудови світу, вираження реальної структури природних явищ.

Сукупність предметів, явищ і процесів, зафіксованих у свідомості людини, у сприйнятті реципієнта, становить "концептуальну картину світу", яка вербалізується через мовні засоби. Зрозуміло, що концептуальна картина світу є багатшою, ніж мовна. Мовна картина світу створювалася віками, і у кожного народу вона різна. У її творенні беруть участь носії різних ментальностей та рівнів. Не все, що бачить навколо себе людина, вербалізується, відображається за допомогою мови, і не вся інформація, яка надходить із зовнішнього світу, набуває мовного вираження. Неоднакове світоглядне (ментальне) бачення певного референта навіть у споріднених мовах пояснюється різними концептосферами – концентратами культури окремих народів.

Структура мови впливає на спосіб мислення і поведінку носіїв мов [3, 20]. З огляду на це носії мови сприймають дійсність по-різному, залежно від концептів, від семантичних категорій, закладених у мовному коді, залежно від типу мислення та інших складових цієї проблеми. Отож, властивий мові спосіб концептуалізації дійсності, з одного боку, – універсальний, з іншого, – має національно специфічний характер, тому носії різних мов можуть бачити світ дещо по-різному, крізь призму своєї особистості, конкретної своєї мови. Деякі загальнолюдські концепти групуються й вербалізуються по-різному у різних мовах відповідно до ментальних, лінгвістичних, прагматичних, культурологічних та інших засад.

Отже, концептуальна картина є інваріантною (спільною для всіх носіїв мов), мовна – виражається у значеннях слів, словосполучень, речень, дискурсів різних мов. Інваріантна частина картини світу, що визначається принципом віддзеркалення і лежить у її основі, – однакова для всіх і не залежить від того, носієм якої мови є людина. Сприйняття ж реального світу у кожного носія відбувається по-своєму. Одиницями мовної картини світу є слово, словосполучення, речення, мікротекст/ дискурс, які фонетично та семантично матеріалізують референт і концепт, означають, експлікують їх, слугують засобом відображення певного предмета, явища, процесу чи образу світової картини, оскільки мова, як уже йшлося, позначає не самі предмети, а лише поняття про них.

1. Лисиченко Л. А. Структура мовної картини світу // Мовознавство. – 2004. – № 5-6. – С. 36-41.
2. Соколовська Ж. П. Картина світу та ієрархії сем // Мовознавство. – 2002. – № 6. – С. 87-91.
3. Кочерган М. П. Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу // Мовознавство. – 2004. – № 5-6. – С. 12-30.